

Actualitat i importància del pensament de G.W. Leibniz

Les teories dels mons possibles, l'ADN, l'evolució de les espècies i fins el llenguatge informàtic són qüestions deutores del pensament de Leibniz, un filòsof que fou incomprès a la seva època i que desperta un interès creixent des de finals del segle XIX.

Per **Concha Roldán**

L'objectiu d'aquestes línies no és altre que despertar l'interès per la vida i l'obra d'un pensador dels orígens de la modernitat, G. W. Leibniz (1646-1716), que va ser, juntament amb Alexander von Humboldt, un dels últims genis universals o, com ara en diríem, un veritable savi multidisciplinari: jurista, filòsof, matemàtic, lingüista, teòleg, historiador, diplomàtic, geòleg i fins i tot enginyer de mines.

Moltes de les seves aportacions van ser criticades o combatudes pels seus coetanis, que no van saber apreciar l'abast d'un pensament que s'avançava a la seva època. No va contribuir al coneixement del nostre autor la transmissió reduccionista que en va fer el seu deixeble Christian Wolff, assimilant-lo a la seva pròpia interpretació i que va donar origen a la denominació «metafísica leibnizowoffiana». Aquesta operació va ser atacada per

Gottfried'W. Leibniz en un gravat del segle XIX.

«Moltes de les seves aportacions van ser criticades o combatudes pels seus coetanis.»

Kant i Hegel, i va produir uns clixés, com la ridiculització que Voltaire va fer en el seu *Càndid o de l'optimisme* (1759) de la hipòtesi leibziniana del «millor dels mons possibles».

I tampoc no ha ajudat al coneixement d'aquest pensador plural i prolífic la concepció de la història de la filosofia com la «línia triomfant» d'«uns» grans pensadors, entre els quals no es troben recollides les «dones filòsofes» ni els «altres» filòsofs. Per no mencionar una ensenyança de la filosofia, tant en l'ensenyament secundari com en l'universitari, que prioritza les grans individualitats enfront dels contextos i els plantejaments crítics de problemes.

L'obra ingent i multidisciplinària de G. W. Leibniz

Una altra trava més per a la difusió del pensament de Leibniz va ser el fet que no publicués en vida res més que la seva *Teodicea* i alguns articles i assaigs en revistes científiques i acadèmiques, a pesar de la seva enorme productivitat. Es calcula que va arribar a escriure una mitjana de quinze folis diaris, en què s'inclouen tant les cartes que va dirigir a més de mil cent corresponents de setze països diferents —entre els quals es trobaven més de dues-centes dones erudites—, com centenars d'assaigs sobre les matèries més diverses.

Tant els seus manuscrits, escrits fonamentalment en llatí, francès i alemany, però també en anglès i italià, com la seva biblioteca privada van ser dipositats a la Biblioteca Reial de Hannover, que actualment és la Biblioteca Nacional de la Baixa Saxònia, on es troba la seu central de l'Arxiu Leibniz, encarregada de custodiar la seva obra i, des del 1901, de dirigir-ne l'edició canònica. Des que el primer volum va sortir a la llum el 1923 han aparegut (amb les llargues interrupcions de les dues grans guerres mundials) cinquanta volums, repartits en vuit sèries diferents, que inclouen escrits polítics, històrics, matemàtics, filosòfics, lingüístics, científics i tècnics (www.leibniz-edition.de/Baende/).

Es tracta d'una obra important per la varietat, les dimensions i el fet gens menyspreable que s'hagi mantin-

gut intacta malgrat haver viscut dues guerres mundials; una obra que a mesura que es va publicant descobreix una punta més de l'enorme iceberg que oculta i del qual fins a ple segle xx no es coneixia més que una petita mostra, amb edicions crítiques dutes a terme per grans especialistes. Ara bé, la Sociedad Española Leibniz para Estudios del Barroco y la Ilustración (SeL, www.leibnizsociedad.org/), fundada per Quintín Racionero el 1989, fa més de dues dècades que promou, sota la coordinació de Juan Antonio Nicolás, la publicació d'obres escollides de Leibniz a l'editorial Comares de Granada.

Actualitat de Leibniz

Alguns autors il·lustrats europeus, com Diderot, Lessing o Herder, s'havien anat interessant per les obres de Leibniz que es van publicar pòstumament, com el *Discurs de metafísica* o els *Nous assaigs* (que Leibniz no havia volgut publicar després que morís el seu interlocutor, Locke), mentre que Kant i els seus epígons van seguir encasellant-lo en un racionalisme metafísic.

Tanmateix, a finals del segle xix i principis del xx va començar a augmentar l'interès per l'obra de Leibniz, sota el guiatge d'autors com Louis Couturat, Bertrand Russell, Ernst Cassirer o Ludwig Feuerbach (que influiria al seu torn en Marx i Lenin), els quals s'allunyaren dels plantejaments merament metafísics i van centrar-se en la dimensió lògica, metodològica, històrica i política del pensament de Leibniz.

A mesura que s'anaven coneixent més escrits de Leibniz, més s'anava valorant la complexitat i multidisciplinarietat d'aquest autor que va anticipar en el seu pensament moltes qüestions d'actualitat. A més de la lògica modal, que es basa en la recuperació de conceptes leibnizians per part de Clarence I. Lewis o Cooper H. Langford als anys vint del segle passat i que troben el seu eco en els diversos conceptes de possibilitat desenvolupats per Nicholas Rescher i Jaako Hintikka, també són deutes de Leibniz les teories cosmològiques dels mons possibles, de la informació genètica dels individus (ADN), l'evolució de les espècies, la repercussió de cada acció en tot

«Leibniz culmina al principi del segle XVIII un procés de secularització que havia començat feia segles.»

l'univers (ecologia i/o sostenibilitat) o el mateix llenguatge informàtic (sistema dual o binari dels ordinadors).

La recuperació crítica de Leibniz està present també en algunes doctrines importants sobre les idees d'individualitat, personalitat o identitat en corrents de pensament del segle XX, com ara la fenomenologia d'Edmund Husserl, la cosmologia d'Alfred N. Whitehead, la reflexió de Martin Heidegger sobre el principi de raó suficient o el perspectivisme de José Ortega y Gasset.¹

A continuació, mencionaré a tall d'exemple algun dels aspectes eticopolítics de Leibniz que al meu entendre van anticipar reflexions contemporànies i que responen al lema de Leibniz *theoria com praxi*, que no significa altra cosa que la fonamentació de l'acció eticopolítica, l'ordenació en principis racionals dels resultats contingents —perquè són històrics— de la complexitat humana.²

Creador del terme *teodícea*: justificant Déu o exigint-li responsabilitats?

Entre altres coses, Leibniz va ser el creador del terme *teodícea* ('justificació de Déu') a partir de dos vocables grecs: *theós* ('Déu') i *diké* ('justícia'). I aquest neologisme és el que dona títol a l'únic assaig que va publicar —en francès— en vida, per contestar a les objeccions de Pierre Bayle a la seva filosofia: *Essais de Théodicée sur la bonté de Dieu, la liberté de l'homme et l'origine du mal*. Certament, no és el primer autor de la història de la filosofia que pretén conciliar la bondat de Déu amb l'existència del mal en el món: Plató, els estoics i sant Agustí —entre altres— ja ho havien intentat. No obstant això, el seu plantejament és altament original. En primer lloc, per atrevir-se a demanar al déu cristià —fins aleshores fora de tota sospita— explicacions sobre els resultats de la seva obra: havia projectat Déu amb prou saviesa i cura els plànols de l'edifici del món?, havia utilitzat els millors materials per a la

construcció del món?, com podia permetre que hi hagués tantes avaries i tants infortunis a l'univers des del començament? En definitiva, com un arquitecte perfecte podia haver fet una obra imperfecta? En segon lloc, per les disquisicions filosòfiques utilitzades per mostrar que el nostre món, malgrat el mal, «és el millor dels mons possibles». Alhora fiscal i advocat defensor, Leibniz aconseguirà exonerar el «diví acusat».

Una de les sis tesis de Leibniz més citades i més mal compreses és, sens dubte, la recollida per Voltaire i que ha contribuït a qualificar d'optimista la filosofia leibniziana. En el seu *Càndid* ridiculitza Leibniz posant en boca del doctor Pangloss l'afirmació que «vivim en el millor dels mons possibles». El terratrèmol de Lisboa (1755) havia sacsejat literalment el pensador francès, que, juntament amb altres il·lustrats, ironitza sobre la providència divina que havia permès la mort de cent mil persones en la catàstrofe; per això alimenta el seu sarcasme amb una màxima que el pensador alemany havia dirigit mig segle abans contra el voluntarisme de Descartes, que sostenia que Déu en la seva omnipresència podia haver creat al seu lliure arbitri el món que hagués volgut, independentment de la seva perfecció. Per a Leibniz, ben al contrari, si Déu existeix, no hauria de deixar-se portar pel seu poder o caprici creador, sense guiar-se per la raó suficient i la conveniència en la seva actuació, ja que sempre hi ha «raons» que regeixen tant el comportament diví com l'humà. La llibertat d'ambdós està sotmesa a la mateixa normativa moral i a les mateixes exigències de responsabilitat.

Amb aquesta actitud aconfessional i il·lustrada, Leibniz culmina al principi del segle XVII un procés de secularització que havia començat segles enrere; amb ell, la filosofia deixa per fi de ser serva de la teologia i es converteix en la seva igual. I l'ètica i la política obtenen així un lloc privilegiat entre les disciplines pràctiques.

Imatge de fons: Leibniz amb la reina Sofia Carlota de Prússia en la inauguració de l'Acadèmia de Berlín (gravat de Theobald Freiherr, segle XIX).

Retrat de Leibniz, d'autor desconegut, conservat a la Biblioteca Pública de Hannover (1703).

Federalisme i multiculturalisme: bases per a una tolerància positiva i una pau duradora

Leibniz —adquirint consciència històrica del seu present— percep i descriu una Europa que ha avançat a passos gegantins en els coneixements científics i tècnics, però que no ho ha fet al mateix ritme en l'organització social i moral (aspecte en què més endavant incidirà l'escola de Frankfurt). Aquesta «crisi» a l'Europa del final del segle XVII i començament del XVIII es produeix, segons Leibniz, perquè la civilització europea —al contrari del que passava amb la xinesa— fallava en l'aplicació dels principis (i, per tant, de les veritats revelades en les quals es fonamentava la moral). La solució leibniziana per aconseguir que Europa completi el seu procés de civilització no és altra, en definitiva, que construir un pont sòlid entre la teoria i la pràctica. Tota la filosofia de Leibniz és una cerca d'harmonia, de reconciliació dels elements oposats. Aquest tarannà és el que dona a G. Krüger ocasió de caracteritzar Leibniz (malgrat que aquest no va escriure cap assaig que desenvolupés filosòficament o política la seva concepció sobre la pau) com a «pacificador»: un «Guilelmus Pacidius» que contempla la crisi espiritual d'Europa i s'arroga la tasca (eticopolítica) de restablir la pau que salvi Europa, conciliant els avenços moderns amb la cultura antiga.

No perdem de vista que l'experiència leibniziana de les controvèrsies i la tolerància té la base real —fins i tot sanguinària— de les guerres de religió, que el filòsof intenta palliar i combatre amb eines racionals, ja que afirma que l'únic vehicle possible per a una pau i una entesa duradores entre les nacions ha de ser de naturalesa espiritual, una harmonia d'interessos que s'estendrà a l'univers sencer si les diverses cultures són capaces de reconèixer allò comú que descansa en el seu fons.

En aquest sentit, la tasca del filòsof serà també aconseguir que els monarques s'interessin per promoure i difondre la ciència (fundació d'acadèmies). Així, mentre que les manipulacions polítiques de la *Kabinettspolitik* de Leibniz miraven d'aconseguir aliances transitòries, la seva intenció tenia una finalitat universalista, que no es xifrava en un cosmopolitisme sense rostre, atès que preveia que les diferents cultures conservessin el seu caràcter individual (com mònades indestructibles), les quals componien un ordre més complex que posaria fi a les discòrdies dels homes. Aquesta distinció analítica de nivells —o estrats— és el que ens permet veure Leibniz alhora com el primer patriota que s'oposa a l'expansionisme francès, com a europeista i com a pensador cosmopolita; un pensador que va ser capaç de plantejar el problema de

«Tota la filosofia de Leibniz és una cerca d'harmonia, de reconciliació dels elements oposats.»

la pau amb tota la seva complexitat, sense obviar molts dels esculls que avui el segueixen marcant i n'impedeixen la realització, a saber, la conciliació de confederacions internacionals i nacionalismes, o la proposta d'una unitat cosmopolita compatible amb la diversitat multicultural i religiosa.

Així, ja en els seus primers projectes per a la fundació de «societats», trasllueix la convicció leibniziana que només per mitjà d'una societat d'erudits podria aconseguir-se una «unitat europea» o pau universal. La possessió d'un saber il·lustrat obligava la comunitat intel·lectual europea del moment, segons l'opinió de Leibniz, a intentar introduir raó i ordre en el desenvolupament històric contingent, això és, a «fer florir l'imperi de la raó», per impedir que el poder polític descansés en el caprici i l'arbitrarietat. La finalitat supranacional de la República de les Lletres amb vista a constituir una *scientia generalis (theoria)* no significa per a Leibniz altra cosa que actuar seguint el mandat universal de la raó (*praxis*) per millorar el món. Per això, la tasca dels científics no havia de xifrar-se únicament a acumular coneixements, sinó a potenciar i enriquir aquesta praxi, com va subratllar Hans Poser en els seus escrits. Els esforços fets per Leibniz per afavorir la proliferació d'acadèmies científiques en sòl alemany van veure el seu fruit amb la fundació de l'Acadèmia de Berlín (1705), i després de la seva mort es van fundar també acadèmies a Dresden i Viena, seguint les seves indicacions. En aquest sentit, cal entendre la política europea de Leibniz com un mitjà per aplicar la seva ètica universal. ●

Notes

1. Cf. José Ortega y Gasset (2020). *La idea de principio en Leibniz y la evolución de la teoría deductiva*, ed. de Javier Echeverría. Madrid: CSIC, (Clásicos del Pensamiento).
2. Cf. Concha Roldán (1997). «*Theoria cum praxi: la vuelta a la complejidad*», *Isegoria*, núm. 17: 85-105.

Bibliografia

- Aiton, E. *Leibniz* (1992). *Una biografía*. Madrid: Alianza.
- Roldán, Concha (2020). *Leibniz: En el mejor de los mundos posibles*. Barcelona: EMSE EDAPP (1a ed.: 2015).
- Leibniz, G. W. (2007). *Obras filosóficas y científicas*. Granada: Comares.
- Leibniz, G. W. (2021). *Nuevos ensayos sobre el entendimiento humano*, ed. de Javier Echeverría. Madrid: Alianza (1a. ed. 1992).
- Leibniz, G. W. (1923-1996). *Sämtliche Schriften und Briefe*. Darmstadt/Leipzig/Berlín: Akademie Ausgabe.
- Leibniz, G. W. (1982). *Escritos filosóficos*, ed. d'Ezequiel de Olaso. Buenos Aires (reeditat a A. Machado, 2003).
- Leibniz, G. W. (2001). *Escritos políticos*, ed. de Jaime de Salas. Madrid: Editora Nacional (reeditat a Biblioteca Nueva).
- Leibniz, G. W. (2019). *Filosofía para princesas*, ed. de Javier Echeverría i epíleg de Concha Roldán. Madrid: Alianza, 2a ed.
- Leibniz, G. W. (1990). *Escritos en torno a la necesidad, el azar y el destino*, ed. de Concha Roldán. Madrid: Tecnos.
- Leibniz, G. W. (2018). *Discurs de metafísica. Monadologia*, ed. de Josep Olesti Vila. Barcelona: Marbot.